

ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ У 2019 РОЦІ

Голова держави: Володимир Зеленський (замінив на посаді Петра Порошенка у травні 2019)

Голова уряду: Олексій Гончарук (замінив на посаді Володимира Гройсмана у серпні 2019)

У 2019 році продовжувалися залякування та напади з боку угруповань, що виступають за дискримінацію представників і представниць маргіналізованих груп, а також активістів і активісток правозахисного руху, хоча більша кількість активістських зібрань була захищена поліцією. До відповідальності притягнули лише кількох винних у здійсненні серйозних порушень прав людини під час Євромайдану, а працівників Служби безпеки України, відповідальних за таємне ув'язнення та катування людей на сході України у 2014-2016 роках, досі не покарано. Про прогрес у притягненні до відповідальності підозрюваних у минулих нападах на активістів та активісток, журналістів та журналісток, повідомлялось лише у найбільш відомих справах. Для боротьби з гендерно-обумовленим насильством було запроваджено нові ініціативи, але їхньому втіленню перешкоджала як нестача політичної волі, так і брак відповідних ресурсів. Території на сході України (Донбас) продовжували бути під контролем проросійських сепаратистів, через що багато громадських та гуманітарних організацій не мали до них доступу. Згідно з тією обмеженою інформацією, що звіди надходила, на цих територіях відбувалося жорстоке придушення усіх форм незгоди, застосовувались катування та інші форми нелюдського поводження з в'язнями, що набуло великих масштабів. Ситуація з правами людини в окупованому Росією Криму погіршувалась, зокрема, посилювались утиски людей, що висловлювали незгоду, а також релігійних меншин.

Контекст

Рік було ознаменовано президентськими та парламентськими виборами, внаслідок яких значно змінилася політична ситуація. У другому турі 21 квітня комедійний актор і політик-початківець Володимир Зеленський отримав перемогу із переважаючою кількістю голосів над чинним президентом Петром Порошенком. Наступного дня після інавгурації Зеленський призначив позачергові вибори до Верховної Ради України на 21 липня, завдяки яким його новостворена партія «Слуга народу» отримала абсолютну більшість у парламенті. Ключова передвиборча обіцянка Зеленського - знайти політичне розв'язання конфлікту на Донбасі - призвела до таких ініціатив, як часткові відведення сил від лінії розмежування у декількох точках зіткнення. Різноманітні опозиційні сили в Україні засудили таке рішення як здачу інтересів на користь Росії.

В результаті обміну в'язнями 7 вересня додому повернулися 35 громадян України, зокрема такі публічно відомі постаті як режисер Олег Сенцов і 24 моряки, яких у листопаді 2018 року взяли в полон російські військові в Керченській протоці. В обмін на них українська сторона передала Росії 35 осіб, серед яких був ключовий підозрюваний, якого оголосила в розшук влада Нідерландів у зв'язку зі збиттям над

Донбасом пасажирського літака у 2014 році (рейс МН17). 29 грудня Україна обміняла 124 затриманих на 76 осіб, яких утримували проросійські сепаратисти на Донбасі, ще п'ятьох сепаратисти відпустили, однак вони вирішили залишитися на Донбасі.

Інформація про телефонний дзвінок у липні, під час якого президент США Дональд Трамп ніби то тиснув на Володимира Зеленського, щоб той наказав відкрити розслідування стосовно сина політичного суперника Трампа Джо Байдена, призвело до початку процедури імпичменту проти американського президента та дипломатичних труднощів для України.

У січні новостворена Православна церква України отримала статус автокефальної церкви від Вселенського патріархату Константинополя. Її визнали деякі інші православні церкви, але Російська православна церква Московського патріархату засудила її як розкольницьку. За повідомленнями, Московський патріархат, внаслідок автокефалії ПЦУ втратив кілька сотень приходів, але залишається найбільшою церквою в Україні.

Зміни до законодавства та Конституції

30 червня вступила в дію поправка 124 до Конституції України, що нарешті усунуло юридичні бар'єри для ратифікації Римського Статуту Міжнародного кримінального суду. Однак станом на кінець року Україна все ще не ратифікувала Римський статут, який підписала ще у 2000 році.

Свобода зібрань

Активістам й активістам, на яких систематично здійснювали напади угруповання, що виступають за дискримінацію та насильство, вдалося провести кілька публічних подій із залученням більшої кількості людей, ніж у попередні роки. Публічні зібрання за права жінок 8 березня пройшли по всій країні, зокрема в Харкові, Львові, Маріуполі, Одесі, Ужгороді, Запоріжжі та Києві. Поліція успішно запобігла нападам, які затьмарили аналогічні зібрання у 2018 році. Марш жінок у Києві зібрав 1300 учасниць і учасників, яких захищали 900 правоохоронців¹¹.

Понад 8000 людей взяли участь у Прайд-марші у Києві 23 червня, який став найбільшим прайдом в історії країни. Перед його проведенням Офіс Президента напямую закликав поліцію гарантувати безпеку маршу, а протягом самого заходу правоохоронці ефективно ізолювали агресивних опонентів. Прайд в Одесі 26 вересня відвідали близько 300 людей, а охороняли його 500 правоохоронців.

23 листопада завдяки захисту поліції кілька десятків активістів за права трансгендерних людей провели демонстрацію в центрі Києва на честь Дня пам'яті трансгендерних людей, попри намагання опонентів зірвати захід.

Разом з тим, прайд-марш, запланований на кінець липня у Кривому Розі, організаторам і організаторкам довелося скасувати через погрози. 15 вересня у центрі Харкова поліція сформувала захисний кордон для 2000-3000 учасників і учасниць першого в історії міста прайду, завдяки чому їм вдалося провести захід попри погрози опонентів. Однак, за словами деяких учасників, відразу після

завершення заходу опоненти почали за ними гнатися і бити їх, а присутні правоохоронці не втрутилися. Також, за їхніми словами, деякі правоохоронці проявляли гомофобну поведінку або гомофобні висловлювання.^[2]

Безкарність правоохоронців за минулі порушення

Служба безпеки України (СБУ) і надалі заперечувала і не розслідувала практику організації таємних тюрем протягом 2014-2016 років. Спроби відкласти або закрити розслідування були оскаржені адвокатами невеликої кількості колишніх в'язнів, які продовжували добиватися справедливості. Принаймні один з таких в'язнів заявив про переслідування з боку СБУ протягом року: зокрема, його безпідставно затримали та змусили на камеру пообіцяти, що він буде їхнім таємним інформатором. Він формально заявив про цей інцидент, і в липні було розпочате офіційне розслідування, але станом на кінець року не було жодної інформації про результати.

Владі не вдалося забезпечити справедливість для всіх жертв порушень прав людини, що мали місце під час масових протестів, відомих як Євромайдан у 2013-2014 роках, які жорстоко придушувалися правоохоронцями, через що понад 100 людей було вбито і сотні інших поранено. Повільне й неефективне розслідування^[3], що все ще триває, ще більше вповільнилося внаслідок інституційної реформи, що зокрема включає запізнілу й дискусійну передачу функцій розслідування від Генеральної прокуратури України до новосформованого Державного бюро розслідувань України, розпуск слідчої групи та звільнення її лідера та інших членів, а також внаслідок затримки з прийняттям необхідних змін до законодавства з боку парламенту.

Станом на листопад до судового розгляду дійшла лише незначна частина з понад 4000 епізодів скоєння правопорушень, внаслідок чого було засуджено 59 осіб. Загальна кількість підозрюваних збільшилася до 445, половина з яких — колишні правоохоронці, а інші — високопосадовці, прокурори, судді та майже 100 «тітушок». Ці цифри лише трохи вищі за аналогічні результати попереднього року.

П'ятьох колишніх «беркутівців», яких слідство визначило як потенційних учасників вбивств під час Євромайдану і затримало як підозрюваних, у грудні відпустили й обміняли на українських в'язнів, яких утримували проросійські сепаратисти (див. інформацію вище).

Безкарність за напади на ґрунті ненависті

Продовжували відбуватися напади на журналістів і журналісток, громадських активістів й активісток, а також представників і представниць маргіналізованої частини ромської етнічної групи. Ефективного розслідування попередніх нападів не було проведено, а в тих нечисленних випадках, де потенційно винних у вчиненні злочину ідентифікували, влада применшувала, а подеколи і взагалі ігнорувала значення мотиву ненависті.

У червні п'ятьом обвинувачуваним винесли вирок у зв'язку зі смертю активістки Катерини Гандзюк у 2018 році, за умисне нанесення тяжких тілесних ушкоджень (спершу злочин було кваліфіковано як вбивство, але у квітні кваліфікацію змінили).

Кожного з них засудили до ув'язнення терміном від трьох до шести з половиною років. Одного з потенційних співучасників оголосили в міжнародний розшук. Відкритими залишилися питання про те, хто був замовником нападу на Гандзюк та яку мету ця людина переслідувала. У грудні парламент створив тимчасову слідчу комісію, щоб стежити за розслідуваннями цієї справи, а також інших нападів на активістів і активісток у 2017-2018 роках. Подібна комісія вже працювала в попередньому парламенті, і результати її роботи новий парламент розглянув і затвердив 11 липня. Результати вказували на численні недоліки, помилки та конфлікти інтересів у розслідуванні справи Гандзюк у 2018 році.

До судового розгляду притягнули лише двох із шести нападниць і нападників, жертвою яких у 2018 році стала Віталіна Коваль, правозахисниця і ЛГБТ-активістка з Ужгорода, — напад кваліфікували як завдання легких тілесних ушкоджень. Прокуратура передала справу в суд, але в грудні, через багато місяців з моменту передачі, судовий розгляд був всього лише на початкових етапах. Разом з тим, мотив ненависті, через який було скоєно напад, став предметом окремого розслідування, яке було розпочато у грудні 2018 року і станом на кінець 2019 досі тривало.

Свобода вираження поглядів

Друковані медіа, мовники та онлайн-медіа залишалися плюралістичними, однак серйозну проблему становило насильство проти журналістів і журналісток, а також обмеження, спрямовані на іноземних журналістів та ЗМІ, звинувачених у проросійській антиукраїнській пропаганді.

Наприкінці свого президентського терміну в березні Петро Порошенко продовжив заборону на доступ до кількох російських соцмереж і онлайн-ресурсів. Однак виявилось, що популярні сервіси VKontakte та Yandex, а також деякі інші заборонені сервіси стали доступними принаймні через деяких провайдерів протягом року.

Національна рада з питань телебачення та радіомовлення багато місяців розглядала питання закриття медіа, в яких, як вважалося, була проросійська редакційна політика і які належали опозиційному депутату. У вересні Нацрада відмовила у продовженні ліцензій п'ятьом регіональним телекомпаніям, які транслювали контент з телеканалу «112 Україна», пояснивши це рішення регулярними технічними порушеннями з їхнього боку.

У жовтні парламент створив тимчасову слідчу комісію, щоб перевірити, чи не було порушень законодавства з боку колишніх і нинішніх власників каналів «NewsOne», «ZIK» і «112 Україна» при передачі власності, та щоб розслідувати потенційний вплив Росії на їхню редакційну політику.

У серпні Київський господарський суд виніс рішення у справі про наклеп проти національного телеканалу «Громадське», задовольнивши позов угруповання С14, члени якого виступають за дискримінацію, вдаються до насильства та відкрито використовують символіку, пов'язану з ідеологією верховенства білої раси. Суд погодився, що твіт «Громадського», де С14 називають неонацистами, є наклепом, і

оштрафував канал на 3,5 тисячі гривень. У листопаді «Громадське» програло апеляцію цього рішення.

Продовжувався суд над в'язнем совісті Василем Муравицьким, якого у серпні 2017 року звинуватили за статтями, пов'язаними з державною зрадою та "тероризмом" за його публікації у російських онлайн-виданнях. У листопаді суд змінив йому запобіжний захід з цілодобового домашнього арешту, під яким він перебував, на нічний домашній арешт. Кирила Вишинського, іншого журналіста, якого заарештували у травні 2018 року і який очікував судового розгляду за обвинуваченням у державній зраді, відпустили у вересні і доставили літаком до Москви в рамках обміну в'язнями з Росією (див. вище).

Протягом року повідомлялося про жорстокі напади та погрози журналістам і журналісткам, винних у яких лише зрідка притягували до відповідальності. Національна спілка журналістів України задокументувала принаймні 65 випадків фізичного насильства проти працівників і працівниць медіа у 2019 році.

На журналіста-розслідувача з Черкас Вадима Комарова було здійснено жорстокий напад 4 травня. Від завданих травм він помер 20 червня. Нападників станом на кінець року знайдено не було.

На прес-конференції 13 грудня поліція повідомила, що заарештувала трьох чоловіків і двох жінок, яких підозрюють у вбивстві журналіста Павла Шеремета у липні 2016 року, але питання про їхній мотив і особи замовників вбивства залишаються відкритими.

Уряд запропонував запровадити нове регулювання медіа та нові санкції, зокрема кримінальну відповідальність за дезінформацію. Ці пропозиції стурбували журналістську спільноту, однак станом на кінець року вони не були представлені парламенту.

Насильство щодо жінок

Гендерно-обумовлене насильство, і зокрема домашнє насильство, отримало все більше визнання як проблема, яку має вирішити держава. У січні було внесено зміни до Кримінального та Кримінальногопроцесуального кодексів, щоб привести їх у відповідність до вимог Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьби з цими явищами (Стамбульської конвенції), однак саму Конвенцію досі не ратифікували. Серед іншого, внесені зміни чітко запровадили кримінальну відповідальність за домашнє насильство (але лише в тих випадках, якщо воно здійснювалось «систематично» і неодноразово задокументовано поліцією як адміністративне правопорушення), юридично визначили з'валтування та згоду відповідно до міжнародних стандартів, а також дали поліції повноваження застосовувати термінові заборонні приписи, а судам застосовувати заборонні приписи щодо осіб, які вчинили домашнє насильство.

У лютому Міністерство охорони здоров'я затвердило наказ та порядок для медичного документування травм, завданих внаслідок домашнього насильства, та надання

медичної допомоги постраждалим. У квітні Міністерство соціальної політики та Міністерство внутрішніх справ України розробили для поліції форму оцінки ризиків вчинення домашнього насильства. У вересні по всій Україні почали роботу 45 мобільних груп поліції для реагування на домашнє насильство (ПОЛІНА).

Проте цих законодавчих та інституційних заходів виявилось недостатньо, щоб забезпечити ефективну систему запобігання та боротьби з домашнім насильством. Поліцейські були погано навчені (або взагалі не навчені) застосовувати нові інструкції. Наприклад, на сході України Amnesty International задокументувала випадки, коли поліція неохоче виписувала термінові заборонні приписи у ситуаціях домашнього насильства. У тих рідкісних випадках, коли поліція застосовувала термінові заборонні приписи або коли судді застосовували обмежувальні приписи, їхнє виконання не забезпечувалось.

Оксана Мамченко роками страждала від фізичного, психологічного й економічного насильства з боку свого чоловіка, перш ніж розлучитися з ним. Протягом року суд принаймні тричі виписував обмежувальні приписи, які зобов'язували чоловіка виїхати з житла та забороняли йому наблизитися до колишньої дружини та їхніх дітей, але він продовжував жити з ними під одним дахом і насильство тривало, навіть після того, як проти нього відкрили кримінальне провадження (за домашнє насильство та невиконання судового рішення). Оксана Мамченко неодноразово викликала поліцію, але кожного разу правоохоронці не могли забезпечити виконання судових приписів.

Крим

Ситуація з правами людини в окупованому Росією Криму продовжувала ставати дедалі гіршою. Численні права залишалися суворо обмеженими, зокрема права на свободу вираження поглядів, мирні зібрання та об'єднання. Визначні представники кримськотатарської спільноти, проукраїнські активісти й активістки та будь-які відкриті критики де-факто влади зазнавали цькування, залякувань і політичного переслідування. Незалежні медіа та журналісти не мали змоги працювати в Криму, а все більшу кількість онлайн-медіа ресурсів було заблоковано. Меджліс кримськотатарського народу, представницький орган кримських татар, залишався під безпідставною забороною як «екстремістський». Посилилися утиски «Кримської солідарності», неформальної організації взаємодопомоги, яку створили кримські татари у 2016 році. Десятки членів організації були заарештовані в рамках скоординованої кампанії за безпідставними звинуваченнями у тероризмі, зокрема під час рейду російських спецслужб проти членів кримськотатарської спільноти, коли 27 травня за один день представники спецслужб обшукали значну кількість помешкань та заарештували 24 чоловіків^[4]. У вересні засновника «Кримської солідарності», в'язня совісті Сервера Мустафаєва, який перебував під арештом з травня 2018 року, а також сімох інших фігурантів його справи перевезли на південний захід Росії для розгляду справи у військовому суді.

У листопаді Південний окружний військовий суд Росії засудив кримських в'язнів совісті, Еміру-Усеїна Куку та п'ятьох інших співобвинувачених, до термінів ув'язнення від семи до 19 років за безпідставними звинуваченнями, пов'язаними із тероризмом.

У квітні приходу Української православної церкви (УПЦ) в Криму заборонили реєстрацію з технічних причин. Де-факто влада наказала УПЦ звільнити будівлю кафедрального собору в Сімферополі, стверджуючи, що в них збіг термін оренди. Також утисків зазнавали члени інших релігійних груп.

Доля та місце перебування всіх людей, насильницьки зниклих у Криму після російської окупації, залишається невідомою.

Донбас

Території на сході України під контролем проросійських сепаратистів залишалися недоступними для багатьох організацій громадянського суспільства та гуманітарних організацій, а незалежної інформації про життя на цих територіях бракувало. Серед людей, звільнених з полону сепаратистів та перевезених на територію, підконтрольну уряду, були правозахисники, журналісти та блогери, яких ув'язнили у зв'язку з критичним висвітленням ситуації, зокрема Станіслав Асеев, якого у жовтні «засудили» до 15 років позбавлення волі за «шпигунство»^[5]. На основі інформації від цих людей можна отримати досить цілісне уявлення про придушення всіх форм незгоди, зокрема в таких формах як арешт, допити, катування та інше нелюдське поводження з боку «Міністерства державної безпеки» де-факто влади, а також утримання у здебільшого нелюдських умовах. У багатьох колишніх ув'язнених залишилися серйозні психологічні травми. У страшних історіях про утримання йшлося зокрема про сексуальну експлуатацію та сексуальне насильство, включно з систематичним зґвалтуванням як жінок, так і ув'язнених чоловіків.

[1]<https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR5001592019ENGLISH.pdf>

[2]<https://www.amnesty.org/en/documents/eur50/1077/2019/en/>

[3]<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2019/02/ukraine-five-years-after-the-maydan-protests-justice-still-not-attained-for-victims/>

[4]<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2019/03/crimea-at-least-20-people-detained-in-a-new-crackdown-against-crimean-tatar-minority/>

[5]<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2019/10/ukraine-de-facto-authorities-in-donetsk-sentence-journalist-aseev-to-15-years-in-jail-for-spying/>